

Н. І. Бернадська, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-9217-2229

e-mail: nbernadska@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ГЕНОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У ШЕВЧЕНКОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ ЛЕОНІДА БІЛЕЦЬКОГО

Розглянуто шевченкознавчі студії Л. Білецького – одного із відомих літературознавців, котрий упродовж усього життя, у 10-50-х роках ХХ ст. (умовно варто виділити два періоди – кам'янець-подільський і закордонний), інтерпретував життя і творчість українського генія. Відзначено, що найвагомішим здобутком ученого є така праця, як монументальне видання поетичної творчості Т. Шевченка – "Кобзар" у чотирьох томах (1952–1954 роки) з детальним коментарем й окремими статтями-нарисами, а також особливим – циклічним, за групами текстів відповідно до поетового душевного стану – компонуванням. Простежено (за виданням "Шевченкіана", томи 1–3, опублікованим у Києві 2013 року), як Л. Білецький визначає жанрову природу і ліричних (елегія, лірика особиста, рефлексійна, на народній основі), і ліро-епічних творів (поема, балада, діалог) поета. І хоча його міркування принагідні, несистемні, вони цікаві як історичні, так і теоретичні літературні, бо додають нові штрихи до творчості Т. Шевченка.

Ключові слова: Л. Білецький, шевченкознавчі студії, лірика, ліро-епос.

Л. Білецький – один із когорти результативних шевченкознавців, який мав амбітну й актуальну для українства у всі часи мету: "дати в інтерпретації життя і творчості Шевченка один суцільний образ генія і творця ідей, серед яких Правда Божа і Визволена Україна на першому плані" (зі статті Л. Білецького «Кілька основних моментів у редагуванні "Кобзаря" 1952 року») [цит. за: 8. с. 427]. Загалом Шевченкіана вченого налічує понад 30 науково-критичних статей про життя і творчість українського генія. Проте довгий час з ідеологічних причин, адже здобутки діаспорних учених свідомо замовчувались, вони були недоступні українському читачеві.

Уже в кам'янецький період діяльності вчений популяризує творчість українського генія, зокрема виступає із доповіддю "Т. Шевченко і Святе Письмо" на одному із засідань університетського Наукового товариства у 1919 році, а також бере участь в організації щорічних урочистостей (1919–1920 рр.), присвячених пам'яті Т. Шевченка (теми доповідей: "Т. Шевченко – національний чи народний поет?", "Твори Шевченка в його виданнях"). У цей же період Л. Білецький як людина, небайдужа до проблем націєспрямованого виховання, публікує розвідки науково-методичного змісту: «Про Тараса Шевченка: до шкільного святкування роковин "Кобзаря" України» та "Виховання емоціонально-образного мислення і твори Шевченка" (обидві – 1918).

Проте найінтенсивніший період діяльності вченого як шевченкознавця починається у 30-і роки ХХ століття і триває до кінця життя. Це й участь у діяльності Наукового товариства імені Шевченка, і посада директора Інституту шевченкознавства УВАН у Канаді, і численні розвідки про життя і творчість Т. Шевченка, його світогляд, естетичні засади, поетику, питання текстології, рецензії на видання творів поета, підготовлені до друку В. Сімовичем, Д. Николишиним, І. Айзенштоком та М. Плевако, переклади українською мовою для варшавського Повного видання творів Т. Шевченка за редакцією П. Зайцева (1930–1932) повісті "Художник" і "Щоденника", коментарі ("пояснювальні статті") до окремих текстів.

Як шевченкознавець Л. Білецький упорядкував і відредагував повне монументальне видання поетичної творчості Т. Шевченка – "Кобзар" у 4 томах (1952–1954) з детальним коментарем і окремими статтями-нарисами. Редагування виявилось у тому, що поетичні твори Кобзаря упорядковані не хронологічно, як раніше, а циклічно, за окремими групами текстів, відповідно до поетового душевного стану, в якому виявилася його велика творча сила, або відповідно до місця, де поет перебував і писав вірші. Постать Т. Шевченка найґрунтовніше осмислено крізь його творчі оригінальні пошуки й здобутки. Це індивідуальний проект, втілення якого полягало в особливому компонуванні для публікації творів Кобзаря. У статті "Мої засади" з першого тому

Л. Білецький детально пояснює свій задум, вказуючи на його особливості: «"Кобзар" Шевченка виходить у новім редакційнім і критично-естетичнім опрацюванні. Відрізняється від усіх інших дотеперешніх видань творів поета 1) **текстом**: текст кожного твору подається не з поправками поета на схилу його життя і творчих сил, а тим більше не з поправками редактора, – а переважно в незмінному вигляді в той момент, коли твір вийшов із-під пера автора; 2) **пляном**: твори розподіляються в пляні тих найважливіших місць перебування поета або в стані, в якому Шевченко виявляв свою найбільшу творчу силу; 3) **циклізацією**: в кожній добі поет свої твори групував у суцільні мистецькі й ідейно викінчені циклі й до кожного циклю додав відповідний заспів; такий, мовляв, **альбомний** характер в нашій виданні проводиться до кінця; **розпологом** статей; 5) розумінням творчості Шевченка» [1, с. 36]. Так, у першому томі упорядковано поезії раннього періоду творчості, коли поет перебував у Петербурзі, а також поезії з харківських альманахів ("Н. Маркевичу", "Тяжко-важко в віті жити...", "Мар'яна-черниця", "Утоплена", "Човен"). Л. Білецький вважає, що вже ранні твори Т. Шевченка позначені "глибокими думками і великими ідеями", втіленими у "поетичній формі й гарною мовою", отож, це "артистична інтродукція до цілої творчості". Упорядник уміщує у цьому томі статтю "Шевченко й Петербург", у якій стверджує, що саме тут "Тарас виносив, виплекав **національну ідею** України, що була похована назавше майже всіма його попередниками й сучасниками" [1, с. 89].

У другому томі вміщено твори, написані Т. Шевченком під час перебування в Україні, а також статті вченого "Шевченко й Україна" та "Т. Шевченко і Кирило-методіївське братство". У першій із них Л. Білецький зазначає, що Батьківщина для поета – і найголовніша національна проблема, і єдина мета всього творчого життя. Відтак роль поета багатогранна: будителя українського національного духу, речника українського народу, його учителя, пророка, духовного провідника, національного месії [1, с. 181–182]. А в статті "Мої засади" вчений слушно переконує, що "...розуміння провідника нації в ідеології Шевченка є не таке, як в інших слов'янських народів. Ці всі

останні мислили функцію провідника в аспекті традиційнім, як короля, царя, цісаря, як диктатора, себто репрезентанта панської меншости або кліки чи однієї партії..., бо король, цісар, диктатор був репрезентантом тільки їхньої верстви, а не цілої нації...

Провідник України в уяві Шевченка – то є слуга народу і його духовний репрезентант... Тільки такий син України може повести за собою нарід до його ліпшого майбутнього..." [1, с. 43].

Тож "національна служба поета" і молитва за Україну – його твори, а найзапекліший ворог українства – Московщина: «І чим сильнішою була любов поета до українського народу, тим глибшою й непримиреннішою була його ненависть до Московщини й до всього того, що з цією нацією було зв'язане: до Петербурга, до московських письменників і критиків, що ставилися до українського визволення вороже, до московського "христолубивого" війська й до московської інтелігенції. І з того для Шевченка був єдиний вихід: непримиренна боротьба з Москвою і повне визволення» [1, с. 196]. У цій же статті окреслюються доміанти Шевченкової націології та історіософії – визвольну боротьбу українського народу поет художньо втілює двопланово – як реальну історію і як провіденційну, тобто Божого призначення України, збагачуючи останню "суто національною силою українського народу, його власною мітологією" [1, с. 201].

Третій том охоплює поетичні твори періоду заслання, а також статті "Вина й кара Шевченка", "В казематі". Зокрема, аналізуючи цей складний час у житті поета, упорядник зазначає, що "...закінчився в душі Шевченка внутрішній процес його душевного оновлення в аспекті глибокої християнської віри, любови і всепрощення. Відчинились двері визволення і в перспективі свободи поет піднісся на найвищий щабель духового піднесення національного патріотизму і певности у свої творчі сили, у свій поетичний таланти. Його душа відродилась до нового життя. Але в однім Шевченко не покався, не покався як письменник, бо не признав, що письменник є найбільший і найнепоправніший грішник" [1, с. 481].

У четвертому томі надруковані твори, написані в 1857–1861 роках. У ньому ж завершується біографія поета, розпочата

у першому томі. Завершальна книга видання "Кобзаря" примітна й узагальненими працями Л. Білецького – "Світогляд Шевченка", "Естетика Шевченка", "Композиційна форма поезій Шевченка".

У 2013 році у серії "Літературні палімпсести" стараннями колективу упорядників під орудою Р. Радишевського було надруковано тритомник шевченкознавчих праць Л. Білецького, які увійшли до вінніпезького видання 1952–1954 років [1; 2; 3]. Видання праць Л. Білецького шевченкознавчої проблематики уможливають їх подальше вивчення, перші кроки до якого вже зроблено: це згадана передмова Р. Радишевського, статті і дисертація на здобуття звання кандидата філологічних наук М. Сенети (Лупак) [5; 6], напрацювання С. Хороба [7], М. Ільницького [4].

В. Бородін – автор статті про Л. Білецького у Шевченківській енциклопедії – так оцінює його працю: «Він висунув власну концепцію шевченківського поетичного тексту та розробив методи його текстологічної підготовки. Їх Білецький виклав у першому томі, в статті "Мої засади" ("Кобзар": У 4 т. Т. 1, с. 361–368) та в спеціальній статті "Кілька основних моментів у редагуванні "Кобзаря" 1952 року" (Шевченко. Нью-Йорк, 1953. Річник 2. С. 38–39). Позитивним моментом цієї концепції була відмова від поширеної на той час практики контамінації Шевченкових текстів (щоправда, не завжди упорядником додержана)» [8, с. 427]. Також, уважає сучасний учений, ця концепція розгортається і в кількох статтях-узагальненнях про естетику, тип художнього мислення, образ Богоматері у творчості Т. Шевченка. «Саме статті Білецького, попри чималу кількість фактичних помилок і відверто дискусійних моментів, становлять сьогодні найбільшу наукову вартість 4-томного "Кобзаря", тоді як спробу запропонувати основний текст творів Шевченка слід вважати невдалою» [8, с. 427]. Водночас інший дослідник – науковий редактор "Шевченкіани" Л. Білецького і натхненник серії "Літературні палімпсести" – Р. Радишевський переконаний, що «...чотиритомний "Кобзар" за редакцією Л. Білецького – перша серйозна спроба осмислити і подати Шевченка суцільного, як текст. Звичайно, не в постструктуралістському розумінні тексту, адже письмо в дослідженні Білецького не затирає сліди авторства (як у Барта), а ще більше оприлюднює, окреслює традиційне

авторське вираження свого "я"» [1, с. 32]. Унікальність цієї спроби синтетичного дослідження Т. Шевченка, на думку Р. Радишевського, у її науковій актуальності – основі для побудови загальної наукової концепції творчої індивідуальності великого Кобзаря [1, с. 33]. В. Бородін бачить зокрема заслугу Л. Білецького в тому, що діаспорний учений уперше в українській текстології користується терміном "історія тексту" [8, с. 426] та під таким кутом зору інтерпретує твори Т. Шевченка "Москалева криниця", "Мар'яна-черниця", повість "Художник".

Отож, попри загальну оцінку шевченкіани Л. Білецького, окремі її аспекти, зокрема генологічний, потребують дослідження. Цим і зумовлюється актуальність статті.

Л. Білецький запропонував читачеві емоційно наснажені і водночас наукові інтерпретації творів Кобзаря, порушуючи такі питання, як їх проблематика, ідея, внутрішня структура, мистецька вартість. Концепція емоційно-образного мислення поета і його впливу на читача вповні втілюється Л. Білецьким у коментарях до творів Т. Шевченка, вони, "як чар", западають у душу.

Так, аналізуючи поему "Сон", Л. Білецький вважає її подальшим "великим словом" (після "Чигрине, Чигрине...") про злочини царського режиму щодо України, тому цей твір – "акт обжаловання московського царату" за те все, до чого "багатий і цвітучий край у неволі московській був доведений" [1, с. 281]. Емоційність цього твору визначається поетовим стражданням за націю, болем за неправду і кривду, заподіяну рідному краю. З одного боку, це гостра політична сатира, а з іншого, – прокляття тим, хто поховав у Петербурзі тисячі козаків-будівників цього страшного міста. А в плані композиційному це сім картин, ніби фрагментарних, а насправді зшитих "ниткою сну й візії". Досить детально пояснює Л. Білецький жанр твору як комедії. Ідеться про абсурд історії, коли "Нація, сповнена вищої Правди Духа Божого, – в кайданах і неволі деспота" [1, с. 287]. Мистецьку ж вартість твору дослідник убачає в komponуванні найартистичніших картин, мальовничих, сильніших одна за одну. Водночас визначає як геніальні епізоди – споглядання й оцінки монумента царя Петра І, а також офіційного прийняття в палатах Миколи І. І логічний висновок із проаналізованого: «Отакий невпинний

"сміх" і трагічні "сльози" – то є той домінуючий настрій поета, що чується в поемі від першого її слова аж до останнього. І це все Тарас назвав "комедією"!» [1, с. 289].

Дослідник, аналізуючи твори, не завжди, але принагідно визначає їх жанрову природу. Це стосується як лірики, так і ліро-епічних текстів. Причому домінантою для Л. Білецького є думка про те, що саме емоційна атмосфера лірики поета впливає на його жанровий вибір. І хоча Л. Білецький має на увазі "Кобзар", його твердження стосується усієї творчості Т. Шевченка: «Кожний твір "Кобзаря" – це кривавий шматок власного поетового серця, всієї його істоти і всієї глибокої внутрішньої трагедії України...» [1, с. 149]. Тому більшість творів Т. Шевченка – елегії, тобто сумні, лірично-настрєві, рефлексійні поезії [1, с. 147]. І справді, елегія – провідний жанр у ліриці Кобзаря, улюблена форма романтиків. Л. Білецький блискуче аналізує такі її зразки: "Минають дні, минають ночі...", "Розрита могила", "Думи мої, думи мої...", "Не гріє сонце на чужині...", "Чи то недоля чи неволя...", "Мені однаково..." та інші. Десь інтуїтивно він відчуває новаторство Т. Шевченка у цьому жанрі, бо, скажімо, в окремих випадках намагається окреслити різновид елегійної поетичної форми: наприклад, "Чигрине, Чигрине..." визначає як політичну елегію. Нагадаємо, що у відповідній статті Шевченківської енциклопедії цей твір маркується так – історіософська елегія [9, с. 487], а також цей жанр має численні градації, крім згаданої: елегія-рефлексія, елегія громадянського змісту тощо. Водночас дослідник – на протигау сумним інтонаціям елегії – називає твори поета, пройняті бадьорим настроєм, наприклад, "Заповіт", бо у ньому йдеться про відродження духу нації, про віру і змагання до іншого життя. Ще один твір Т. Шевченка, на думку вченого, позначений не просто бадьорим, а веселим настроєм: "Чи не покинуть нам, небого...". Це "...весела передсмертна пісня Шевченка свідчить, що поет у свою найтрагічнішу хвилину не позбавився своєї веселої вдачі, а навпаки, втілив її в останній годині свого життя у цій саодинокій в українській літературі лебединій пісні" [2, с. 408].

Ці ілюстрації переконливо доводять, що для Л. Білецького найважливішим завданням було з'ясувати не так формально-

структурні ознаки творів, як їх емоційну сферу, зумовлену почуттями їхнього творця.

Загалом для характеристики лірики поета вчений використовує таку градацію: лірика особиста, рефлексійна, описова, на народній основі. Є рація об'єднати перші дві з них, проте Л. Білецький особистою лірикою називає твори, в яких "...вилилась так сильно і так яскраво його душа, як у цих перлинах його серця, переживань душевного болю й туги" [2, с. 147], а рефлексійною – твір-роздум, наприклад, "Один у другого питаєм...", "Якби ви знали, паничі...". Останній із них – "проникливий і глибоко сумний вірш", у якому відтворено картину народної неволі, ширше – міркування про долю українського народу, покріпаченого і знівченого. Власне, сам учений підтверджує синонімічність згаданих понять, бо, закінчуючи аналіз твору, він зазначає: "...в цій поезії дійсне життя народнього раю розкриває Шевченко із становища своєї рідної хати й родини батьків його. З цього становища, крім артистичної вартости, цей твір може вважатись автобіографічний і цією прикметою надзвичайно цінний, як і багато інших автобіографічних творів Шевченка" [2, с. 174]. До ж особистої лірики Л. Білецький відносить такі твори, як "Заросли шляхи тернами...", "Якби зустрілися ми знову..." та інші, написані на заслання, в них поет розкриває свою душу: плекання надії на повернення в Україну, печаль самотності, тугу за молодістю, за коханням, за рідним краєм.

Як зразок описового ліричного вірша, наприклад, дослідник аналізує поезію "І досі сниться: під горою...". На його думку, це ідилія, картина щасливої родини: весела мати, сивий дід, маленьке онуча, змальовані у формі сну ліричного героя (до речі, Л. Білецький цей термін не використовує, натомість підкреслює злиття автора й ліричного героя).

Ще один класифікаційний вимір лірики, запропонований ученим, – лірика на народні мотиви. Це зокрема такі поезії, як "І багата я...", "Породила мене мати...", "Закувала зозуленька...", "Із-за гаю сонце сходить...", "Ой люлі, люлі, моя дитино...", "Туман, туман долиною...", "Ой, одна я, одна..." та інші. Вірш "Ой, одна я, одна..." Л. Білецький означає як поезію-пісню (як і "Тече

вода в синє море...") і коригує її із народною пісню "Сама я, самісінька, як билина в полі...", зазначаючи: "Справді, образ дівчини й туга її – ті самі, але ритміка в Шевченка надзвичайно мелодійна й будовою вірша далеко стрункіша й суцільніша. І вона може бути взірцем індивідуальної пісенної форми й **елегійного** [виділення моє. – *Н. Б.*] ліричного мистецтва" [1, с. 488].

Серед творів із народною пісенною основою Л. Білецький особливо виділяє "У перетику ходила..." та "Утоптала стежечку..." як оригінальні та індивідуальні тексти, оскільки це поетичні стилізації – наслідування не змісту, а форми народної пісні: її стилю, ритміки, а гумор став основою стилізації. Суть її дослідник справедливо вбачає не в наслідуванні окремих строф, віднайденні аналогій між народним і авторським текстами, а "заховання духу, внутрішньої форми й ритмічної сили народної творчості. І ці прикмети пісенної культури передав у своїй ліриці Шевченко у високій мірі мистецьки, як ні один із усіх українських поетів" [2, с. 147].

Також дослідник серед ліричних творів поета називає послання (М. Гоголю, М. Щепкіну, І. Котляревському, полякам та інші), романси (їх немає у творчості поета, та й сам інтерпретатор конкретні зразки не вказує), псалми ("Давидові псалми").

Серед ліро-епічних творів Л. Білецький виділяє жанри поеми, балади, діалогу. На відміну від характеристики лірики, він більш детально характеризує ці форми. Скажімо, розпочинаючи розмову про "Причинну", дає розлогу інформацію про жанр балади. Отже, це жанр на основі народної фантастики, вірувань, легенд, народної містики, у якому змальовується світ потойбічний, котрий мав великий вплив на реальне життя і взаємини людей. Історію балади він убачає в творчості провансальських трубадурів (тоді це була лірична народна пісня), далі, у XVIII–XIX ст., – новий етап у її розвитку, коли народна балада зазнає літературної переробки, відтак набуває ліро-епічного, почасти епічного змісту й стає найпопулярнішим жанром романтичної поезії. Найвидатнішою баладою у XVIII ст. Л. Білецький вважає "Ленору" німецького поета Г. А. Бюргера, бо через численні переклади вона здобула всеєвропейську славу, зумовивши постання національної балади в інших народів. Серед

найвідоміших творців цього жанру вчений називає німецьких поетів Ф. Шиллера, Гете, англійського – В. Скотта, російських – В. Жуковського, О. Пушкіна, чеських – В. Челяковського, К. Ербена, польського – А. Міцкевича.

В українській літературі до цього жанру зверталися П. Гулак-Артемівський, Л. Боровиковський, Є. Гребінка, М. Костомаров, А. Метлинський, О. Шпигоцький, проте саме Т. Шевченка підняв баладу на найвищий мистецький рівень. На погляд ученого, балада перебуває на перетині ліричної поезії та епічної поеми, поєднала їх стильові особливості разом із народною фантастично-легендарною тематикою. Її жанрові ознаки такі: несподіваний (раптовий) початок, фрагментарність – змалювання найбільш драматичних епізодів, чергування розповіді з драматичними діалогами, романічна фабула, тобто любовна історія, скомпонована завдяки новелістичному сюжету, психологізм. Саме Т. Шевченко ці ознаки балади довів до найвищого ступеня розвитку [1, с. 109–110]. Водночас Т. Шевченко модернізує цей жанр. Наприклад, у баладі "Русалка" він поєднує ліричну сповідь й епічно-розповідний опис. Водночас вирізняється і балада на історичну тему "За байраком байрак..." – про трагічну долю України, про страшний феномен козацького зрадництва.

У статті "Балади Шевченка" учений підсумовує: не заперечуючи певні наслідування (адже балада – один із найпоширеніших жанрів у романтичній європейській літературі), поет творить самостійно, індивідуально, тому його балади "... залишились цілком оригінальними творами і далекими від тих, що були близькими до їх тематики; Шевченко розробив їх у згоді з своїм власним світоглядом та по своїй цілком оригінальній сюжетовій схемі (переважно циклічного обрамування) й своєю цілком оригінальною віршовою формою" [3, с. 364–365]. Саме завдяки такому високомистецькому виконанню балада Т. Шевченка – "виключно лірична та інтимно-елегійна" – стала подальшим кроком у розвитку цього жанру в українській літературі.

Спостеріг дослідник і родо-видову контамінацію у творах Т. Шевченка: йдеться про ліричні вірші з баладною темою (як приклад – "Рано-вранці новобранці...". "Не кидай матері..."). У них

сила ліричного мистецтва поєднується із "тлом балядової таємничості і трагічності, в самій суті родинного щастя" [1, с. 498].

Відзначає Л. Білецький і такий новаторський ліро-епічний жанр у творчості Т. Шевченка, як діалог, це твір "Не спалося, а ніч, як море...". Дослідник акцентує у ньому на проблемі Іншого, аналізуючи два національні характери, різко контрастні між собою. Якщо москаль легковажний, лінивий, мстивий, зневажає людські почуття та обов'язки, то українець наділений вищою життєвою мудрістю, моральністю, добрим серцем. "...Шевченко показує в цій діялозі два національних типи людини й величезну різницю в її характерах і моральнім відчутті, на яким засновується їх поступовання" [1, с. 508].

Характеризуючи поеми, Л. Білецький виділяє нові її різновиди у творчості Кобзаря – політичну ("Сон (У всякого своя доля...)") – політична поема-памфлет, "Великий льох" – політична поема-містерія, "Кавказ" – політична поема із найглибшим особистим філософічним забарвленням та інші), історичну ("Іван Підкова", "Тарасова ніч", "Гамалія", "Єретик", "Буває, в неволі іноді згадаю..." та інші), побутову ("Титарівна", "Сотник", "Сова", "Наймичка", "Марина" та інші). Згадує дослідник і про жанр байронічної поеми, аналізуючи "Катерину". Це досить продуктивна думка, адже, справді, у цьому творі Т. Шевченко використовує засоби байронізму (контрасти, уривчасту розповідь, вільне переміщення у часі і просторі, образ автора, змалювання Катерини як виразу світової скорботи), водночас Л. Білецький, підкреслюючи оригінальність твору українського поета, йде далі, шукаючи витoki поеми й у вітчизняній традиції. Хід його думки такий: тема кохання дівчини-селянки до пана була популярною у західноєвропейській літературі – в англійській, німецькій і французькій сентиментальній повісті, а вже на початку XIX століття їй на зміну приходить байронічна поема, яка трансформує згадану тему – спокусник кидає дівчину, яка закінчує життя самогубством. Саме ця родинна повість-драма у поєднанні із байронічною поемою зумовила в російській літературі новий жанр віршованої повісті – "Еду" Є. Баратинського та "Євгеній Онегін" О. Пушкіна. В українській

літературі, вважає Л. Білецький, помітні обидва жанри: і родинна повість, створена Г. Квіткою-Основ'яненком ("Щира любов", "Сердешна Оксана"), і віршована поема ("Катерина" Т. Шевченка). Проте поет модифікував ці жанри, написавши оригінальний твір: "... розробляючи цей жанр, поет ускладнив його композиційними засобами поем байронічних і **цим дав нам своєрідний тип віршованої повісти з погляду фабулярно-тематичного і стилістичного й байронічної поеми з погляду сюжетово-композиційного**" [1, с. 133]. Л. Білецький відзначає, що Т. Шевченко знав репертуар мотивів у "Сердешній Оксані" Г. Квітки-Основ'яненка (він називає їх постійними і традиційними), проте використав ці мотиви лише як натяки у першому розділі, а весь твір вибудував на вільних мотивах, які стали домінантними. "Так поводить ся із своїм прототипом видатний талант, геніяльна натура, хоч би це були й перші кроки творчості письменника. В такий тільки спосіб можна пояснити появу цієї великої й оригінальної поеми Шевченка" [1, с. 136].

Інтерпретуючи "Гайдамаки" як синтетичний твір, що охоплює гайдамацьке повстання загалом, Л. Білецький маркує його і як історичну поему, і як героїчну національну епопею, в якій уперше максимально проголошується національна й державна українська ідея. Відтак у тексті дослідник розрізняє основну тему як героїчну боротьбу за визволення, і новелістичну (очевидно, мається на увазі романічну) – кохання Яреми й Оксани, щоб змалювати головного героя не лише як месника, "але й людину, що вміє найглибше відчувати всі нюанси особистого життя, виявити всю безпосередність його переживань і всю красу його первісного духу, як у глибокій інтимній коханні й родинній вірності, так і у визвольній боротьбі" [1, с. 158].

Варто зазначити, що, пишучи про історичну поему, Л. Білецький звертається до питання про співвідношення історичної і художньої правди, за яким визначається природа цього жанру. Він справедливо зазначає, що у більшості історичних поем Т. Шевченко лише відштовхується від історичної канви, від певних історичних фактів (вони – "штандпункт", "спонука" до написання творів), бо для нього головне – апелювати цими

творами до сучасників, сколихнути їх до визвольної боротьби прикладом предків.

Генологічна проблематика, порушена Л. Білецьким, не до кінця викінчена, маємо окремі цікаві штрихи до дослідження жанрової системи творів Т. Шевченка. Скажімо, це принагідні зауваження щодо розуміння жанрів (містерія «ховає в собі глибоку таємницю національну ("Великий льох") або релігійну ("Марія")» [2, с. 363], об'ємніші – щодо балади, байронічної поеми. Деякі жанрові визначення не збігаються із сучасними: наприклад, "У Бога за дверима..." дослідник вважає поемою, а не ліричним віршем, "У тієї Катерини хата на помості..." називає історико-побутовою поемою, а не баладою тощо. Також дослідник, якщо йти за Шевченківською енциклопедією, ігнорує віршове оповідання у творчості Т. Шевченка. Правда, і визначення, запропоновані укладачами енциклопедії, інколи досить розпливчасті. Один приклад: якщо Л. Білецький визначає "Хустину" як побутову поему, то укладачі солідного довідкового видання так – ліро-епічне віршове оповідання баладного типу історико-побутового змісту [10, с. 663]. Або: вчений маркує твір "Якби тобі довелося..." як побутову поему, а енциклопедисти – ліро-епічну побутово-етологічну поему. Отож, справа не в суті питання, а у термінологічній точності й коректності.

Загалом шевченкіана Л. Білецького вибудовується на кількох визначальних концептах: оригінальній націології, історіософії, романтизмі творчості поета, злитті авторського і ліричного я. Як слушно зауважує Р. Радишевський, "літературно-критична історія Шевченка в інтерпретації Л. Білецького є беззаперечним досягненням шевченкознавства, вагомим історико-культурним явищем, що у взаємодії з іншими культурно-історичними працями про Поета є документом епохи" [1, с. 35]. У царині генології учений хоч і не вичерпно, але присутньо проаналізував жанрові параметри багатьох творів українського генія, використовуючи різні критерії – тематичний, структурно-змістовий, а найчастіше відштовхуючись від емоційного складника творів, відтак – від емоційно-образного мислення Т. Шевченка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецький Леонід. Шевченкіана: У 3 т. / Наук. ред. Ростислав Радишевський. Упоряд.: Ростислав Радишевський, Наталка Лисенко, Наталія Ольшевська. К.: ВПЦ Київський університет, 2013. Т. 1. 656 с.
2. Білецький Леонід. Шевченкіана: У 3 т. / Наук. ред. Ростислав Радишевський. Упоряд.: Ростислав Радишевський, Наталка Лисенко, Наталія Ольшевська. К.: ВПЦ Київський університет, 2013. Т. 2. 688 с.
3. Білецький Леонід. Шевченкіана: У 3 т. / Наук. ред. Ростислав Радишевський. Упоряд.: Ростислав Радишевський, Наталка Лисенко, Наталія Ольшевська. К.: ВПЦ Київський університет, 2013. Т. 3. 656 с.
4. Ільницький Микола. Леонід Білецький – історик українського літературознавства. *Білецький Леонід*. Основи української літературно-наукової критики / Упоряд., автор передмови та приміток Микола Ільницький. К.: Либідь, 1998. С. 7–26.
5. Лупак (Сенета) Марія Іванівна. Шевченкознавство української діаспори (1945–1991): христологічний аспект. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 "Українська література". Дрогобич-Львів, 2019. 227 с.
6. Сенета Марія. Христологічна інтерпретація шевченкознавчих студій Леоніда Білецького. *Шевченкознавчі студії*. 2016. Вип. 20. С. 63–76.
7. Хороб С. Леонід Білецький – історик української літератури. *Слово і Час*. 2019. № 6. С. 19–30.
8. Шевченківська енциклопедія: в 6 томах. Т. 1: А–В. / ред кол.: М. Г. Жулинський (голова), М. П. Бондар та ін. К.: НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2012. 742 с.
9. Шевченківська енциклопедія: в 6 томах. Т. 2: Г–З. / ред кол.: М. Г. Жулинський (голова), М. П. Бондар та інші. К.: НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2012. 760 с.
10. Шевченківська енциклопедія: в 6 томах. Т. 6: Т–Я. / ред кол.: М. Г. Жулинський (голова), М. П. Бондар та ін. К.: НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2015. 1117 с.

REFERENCES

1. Biletsky Leonid. Shevchenkiana: U 3 t. / Nauk. red. Rostyslav Radyshevskiy. Uporyad.: Rostyslav Radyshevskiy, Natalka Lysenko, Nataliya Olshevska. K.: VPTs Kyivskiy universytet, 2013. T. 1. 656 s. (in Ukrainian)
2. Biletsky Leonid. Shevchenkiana: U 3 t. / Nauk. red. Rostyslav Radyshevskiy. Uporyad.: Rostyslav Radyshevskiy, Natalka Lysenko, Nataliya Olshevska. K.: VPTs Kyivskiy universytet, 2013. T. 2. 688 s. (in Ukrainian)
3. Biletsky Leonid. Shevchenkiana: U 3 t. / Nauk. red. Rostyslav Radyshevskiy. Uporyad.: Rostyslav Radyshevskiy, Natalka Lysenko, Nataliya Olshevska. K.: VPTs Kyivskiy universytet. T. 3. 656 s. (in Ukrainian)

4. Ilnytskyi Mykola. Leonid Biletsky – istoryk ukrainskogo literatyroznavstva. *Biletsky Leonid. Osnovy ukrainskoi literatyrno-naukovoi krytyky / Uporyad., avtor peredmovy ta prymytok Mykola Ilnytskyi. K.: Lybid, 1998. S. 7–26. (in Ukrainian)*
5. Lupak (Seneta) Mariya Ivanivna. Shevchenkoznavstvo ukrainskoi diaspory (1945–1991): khrystologichnyi aspekt. Dysertatsiya na zdobyttya naukovogo stupenya kandydata filologichnykh nauk za spetsialnistyu hayk 10.01.01 "Ukrainska literatyr". Drogobych-Lviv, 2019. 227 s. (in Ukrainian)
6. Seneta Mariya. Khrystologichna interpretatsiya shevchenkoznavchykh studii Leonida Biletskyogo. *Shevchenkoznavchi studii*. 2016. Vyp. 20. S. 63–76. (in Ukrainian)
7. Khorob S. Leonid Biletsky – istoryk ukrainskoi literatry. *Slovo i chas*. 2019. № 6. S. 19–30. (in Ukrainian)
8. Shevchenkivska entsyklopediya: v 6 tomakh. T. 1: A–B / kol.: M. H. Zhulynskyi (golova), M. P. Bondar ta inshi. K.: NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka red, 2012. 742 c. (in Ukrainian)
9. Shevchenkivska entsyklopediya: v 6 tomakh. T. 2: H–Z / red. kol.: M. H. Zhulynskyi (golova), M. P. Bondar ta inshi. K.: NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka, 2012. 760 s. (in Ukrainian)
10. Shevchenkivska entsyklopediya: v 6 tomakh. T. 6: T–YA / red. kol.: M. H. Zhulynskyi (golova), M. P. Bondar ta inshi. K. NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka, 2015. 1117 s. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 29.09.23

N. I. Bernadska, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0001-9217-2229

e-mail: nbernadska@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

GENELOGICAL ISSUES IN THE SHEVCHENKO STUDIOS OF LEONID BILETSKY

The article depicts the Shevchenko studies of L. Biletsky, one of the famous literary experts, who throughout his life, in the 10–50s of the 20 th century, interpreted the life and work of the Ukrainian genius. Conventionally, these are two periods – Kamianets-Podilskyi and foreign. In the first of them, the scientist actively popularizes the artistic heritage of the Ukrainian poet in the form of reports, exploration of the scientific and methodological content of teaching T. Shevchenko's work at school. The second period is reviews of selected works of the poet by various compilers, translations into Ukrainian of the stories "The Artist", "The Diary" and the most significant achievement of the scientist – the monumental edition of T. Shevchenko's poetic work, "Kobzar" in four volumes (1952–1954) with a detailed commentary and separate articles-essays, as well as a special – cyclical, by groups of texts according to the poet's state of mind – composition. It traces (according to the Shevchenkian edition, volumes 1–3, published in Kyiv in 2013), how L. Biletsky defines the genre nature of both lyrical (elegy, personal, reflective, folk-based) and lyrical-epic works

(poem, ballad, dialogue) of the poet. L. Biletskyi, characterizing individual genres of T. Shevchenko, relies on the concept of emotional and figurative thinking, the heart of which is the fusion of the author's and lyrical self, as well as such worldview and aesthetic dominants of T. Shevchenko's work as natiology, historiosophy, romanticism. The scientist uses various criteria to determine the genus-species specificity of the poet's works – thematic, formal and content. At the same time, he tries to find out T. Shevchenko's innovation in this field, to fit his genre searches into the all-Ukrainian and European context. And although his reasoning is random, unsystematic, they are interesting to both the historian and the theoretician of literature, because they add new touches to T. Shevchenko's work.

Keywords: *L. Biletsky, Shevchenko studies, lyrics, lyric epic.*